

**Anna Sylwia Czyż,
Bartłomiej Gutowski**
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytetu Kardynała
Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

**WIELOKULTUROWA ROSSA –
PROBLEMATYKA
I PERSPEKTYWY BADAWCZE**

Wileńska Rossa stała się, obok cmentarza Łyczakowskiego, jednym z symboli obecności Polaków na dawnych kresach Rzeczypospolitej, przy czym jest ona symbolem często zawłaszczanym na potrzeby różnego rodzaju historycznych i politycznych tez. Niezliczone jego przywołania sprawiły, że w przestrzeni społecznej cmentarz ten nie funkcjonuje jako obiekt historyczny, ale jako wykreowane symulakrum wileńskiej Rossy. Ów symbol przestał być obrazem miejsca, a stał się odrębnym zjawiskiem, które zasadniczo nie potrzebuje już swojego wzoru. Ta ciągła imitacja mentalna sprawia, że wyobrażenie przestało być naśladownictwem czy symulacją, a stało się obiektem rzeczywistym, a zatem obraz ten to coś więcej niż tylko suma różnego rodzaju wykreowanych w naszej świadomości indywidualnych wyobrażeń, obiegowych twierdzeń, uwarunkowań historycznych i politycznych, przypadkowych kadrów fotograficznych, krótkich wycieczek z przewodnikiem czy też bogactwa literatury. Oczywiście obrazy (obraz) takie nie są jednolite, niemniej znaleźć można dla nich pewne wspólne elementy pozwalające widzieć ów wyobrazeniowy przedmiot – wileńską Rossę [il. 1].

Podążając badania nad wileńską Rossą, nie chcemy mierzyć się z tym obiektem jako symulakrum ani go dekonstruować, ani tym bardziej go umacniać. Przyjmując prawdziwość jego istnienia, traktujemy go jako jeszcze jedno pole badawcze dla naukowego obrazu Rossy, w którym zderzone musi zostać to, co jest zakorzenione w strukturze materialnej, z samym znakiem.

W roku 2012, dzięki dofinansowaniu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Program Rozwoju Humanistyki rozpoczynamy prace nad projektem *Cmentarz Na Rossie w Wilnie. Badania inwentaryzacyjne, historyczne i językoznawcze*. Zasadniczym jego celem jest

Il. 1. Cmentarz Na Rossie, widok na główną aleję. Fot. A.S. Czyż.

przeprowadzenie badań podstawowych dotyczących wspomnianej nekropolii. Należy do nich zaliczyć inwentaryzację, kwerendę archiwalną oraz analizę krajobrazu i zadrzewienia, a także analizę językową inskrypcji. Prowadzone będą również badania szczegółowe o charakterze interdyscyplinarnym nad rolą wileńskiego cmentarza Na Rossie w kulturze Europy Środkowo-Wschodniej.

Zaskakujący jest fakt, że nekropolia wileńska dotychczas nie doczekała się pełnych badań inwentaryzacyjnych¹, koniecznych do wieloaspektowego ukazania z różnorodnych perspektyw jej roli w kulturze i historii obszaru, który zwykliśmy określać mianem Europy Środkowo-Wschodniej². Przed

¹ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że informacje o miejscach pochówku gromadzone były już w wieku XIX oraz w okresie dwudziestolecia, np. A. Łazarowicz, *Opisanie wileńskich cmentarzy katolickich*, kartoteka Lucjana Uziębły. Szerzej na ten temat M. Jackiewicz, *Wileńska Rossa*, Olsztyn 1993, s. 9–13. W ostatnich latach ukazała się natomiast publikacja Jana Puchalskiego, *Księgi osób spoczywających na cmentarzach wileńskich: Rossa, Bernardyński i Antokolski*, Wilno–Warszawa 2008. Te i inne opublikowane lub zachowane w archiwach materiały stanowią ważne odniesienie dla planowanego opracowania badań inwentaryzacyjnych, nie mogą jednak zastąpić pełnej inwentaryzacji.

² Zob. *Nekropolie jako znak kultury pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, red. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, L. Frolak, Lublin 2011; K. Syrnicka, *Polsko-litewskie interferencje kulturowe*

Il. 2. Cmentarz Na Rossie, widok jednej z dolin w części wschodniej. Fot. A.S. Czyż.

wszystkim należałoby spojrzeć z perspektywy lokalnej – przyjrzeć się cmentarzowi jako elementowi świadectwa historii Wilna, dawnej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego i jednocześnie miejsca styku kultury polskiej, litewskiej, białoruskiej, rosyjskiej, karaimskiej, żydowskiej i niemieckiej. Analiza taka powinna stanowić jednocześnie przyczynek do badań nad tożsamością kulturową regionu. Dalej znaczące wydaje się uchwycenie Rossy jako nekropolii narodowej i jako miejsca ważnego na mapie artystycznej w obszarze sztuk plastycznych i literatury. Wreszcie zaś jako miejsca w jego aspekcie fizycznym – przyrodniczym, krajobrazowym, ale także estetycznym [il. 2].

Niewątpliwie urok krajobrazu tej nekropolii, wspaniałość przyrody, w którą wpisało się ludzkie przemijanie, stały się częścią tożsamości wileńskiej Rossy, o której Lucjan Rydel w roku 1915 napisał: *Cmentarz to rozległy i dziwnie piękny. Samo jego położenie niezwykle: rozkłada się on tarasowato na stoku dość pochylego pagórka. Osobny urok nadają mu rozłożyste stare drzewa, rosnące gęsto i nieregularnie, jak w lesie. Między nimi wiją się swobodnie, wspinają w górę*

w katolickich pieśniach pogrzebowych na Litwie, [w:] Tożsamość na styku kultur. Zbiór studiów, red. I. Masojć, R. Naruńc, Vilnius 2008, s. 249–262.

i schodzą w dół ścieżki, snujące się kręto wśród mogił. Nieco dalej poeta pisał o najstarszym fragmencie Rossy: najrozleglejsza, trochę dzika i właśnie dlatego najpiękniejsza część³.

Nekropolia Na Rossie należała niegdyś do łańcucha cmentarzy oplatających historyczne Wilno⁴. Położony niezwykle malowniczo, na nieregularnym terenie, cmentarz podzielony jest na dwie zasadnicze części – starą i nową – usytuowane na wzgórzach i w dolinie. Uwarunkowania krajobrazu determinują jego swobodny układ, niejako zderzony z regularnym założeniem niewielkiego cmentarzyka wojskowego z grobami żołnierzy poległych w latach 1919–1920 oraz w latach 1939–1944 i miejscem pochówku serca marszałka Józefa Piłsudskiego. Wszystko to razem w znaczący sposób przyczyniło się do stworzenia cmentarza-symbolu, podobnie jak często przywoływana (w różnych wersjach) historia o bohaterskiej warcie przy mauzoleum marszałka 18 września 1939 r.⁵

Wileńska Rossa stawia przed badaczami liczne wyzwania. Na pewno nie wszystkie uda się podjąć w ramach prowadzonego projektu, konieczne byłyby bowiem nie tylko badania inwentaryzacyjne i archiwalne, ale również archeologiczne. Niejasności dotyczą już zarówno samej nazwy, jak i czasu powstania cmentarza⁶. W literaturze naukowej i popularnej przywoływane są różne daty, począwszy od bliżej nieokreślonego pochówku jezuickiego jeszcze w wieku XVII, na roku 1801 kończąc. Na terenie wileńskiej nekropolii miały ponadto znajdować się pochówki osób zmarłych w wyniku zaraz nawiedzających miasto jeszcze w wieku XV.

Niewątpliwie dość intensywny rozwój Wilna w XVIII w. doprowadził do sytuacji, w której najważniejszy katolicki cmentarz miasta znajdujący się przy

³ L. Rydel, *Wilno*, Kraków 1915, s. 55.

⁴ Podstawowe informacje o cmentarzach wileńskich: M. Kosman, *Cmentarze dawnego Wilna*, Toruń 1994; E. Małachowicz, *Wilno. Dzieje. Architektura. Cmentarze*, Wrocław 1996, s. 251–462; V. Girininkienė, *Vilniaus kapinės*, Vilnius 2004. Za niezwykle cenną publikację, wynik prac inwentaryzacyjnych prowadzonych przez zespół polsko-litewski, należy uznać *Vilniaus Bernardinu kapinės 1810–2010*, Vilnius 2010 [polskie wydanie 2013 r.].

⁵ Tego dnia szeregowi Piotr Stacirowicz i Wacław Sawicki oraz kapral Wincenty Salwiński mieli pełnić wartę honorową przy mauzoleum grobu Matki i Serca Syna, gdzie też zostali zabici przez wojska sowieckie. Na ten temat zob. E. Małachowicz, *Cmentarz na Rossie w Wilnie*, Wrocław 1993; A. Dawidowicz, *Recenzja książki Edmunda Małachowicza „Cmentarz na Rossie w Wilnie” (Wrocław 1993)*, „Panorama Kresowa” 1994, s. 20; M. Jackiewicz, *Ostatnia warta honorowa przy grobie Matki i Serca Syna – legenda czy fakt historyczny?*, „Kurier Wileński”, 16 IX 2010 r. (wydanie internetowe, <http://kurierwilenski.lt/2010/09/16/ostatnia-warta-honorowa-przy-grobie-matki-i-serca-syna-%E2%80%94-legenda-czy-fakt-historyczny/>, 26 III 2013 r.).

⁶ Stan badań jest stosunkowo skromny i obejmuje publikacje popularne: E. Małachowicz, *Cmentarz na Rossie...*; J. Ciechanowicz, B. Kosman, *Na wileńskiej Rossie*, Poznań 1990; M. Jackiewicz, *Wileńska Rossa – przewodnik po cmentarzu*, Olsztyn 1993; K. Marczyk, *Mały leksykon wileńskiej Rossy*, Wilno 1998.

kościół pw. św. Józefa i Nikodema za Ostrą Bramą okazał się niewystarczający, a ponadto wchodził w struktury urbanizujących się obszarów. W tej sytuacji – zdaniem niektórych autorów, np. Edmunda Małachowicza – w roku 1769 r. wyznaczony został z przeznaczeniem na cmentarz dla parafii niewielki teren poza obszarem miasta, właśnie na Rossie⁷. Nie są znane ani jego dokładna lokalizacja, ani obszar. Zgodnie z nieudokumentowanymi hipotezami mógł znajdować się w rejonie dzisiejszej kaplicy cmentarnej, jednak Mieczysław Jackiewicz zwraca uwagę⁸, że data wymieniana przez Edmunda Małachowicza jest wynikiem błędu drukarskiego popełnionego jeszcze w publikacji Jana ze Śliwna *Przechadzki po Wilnie*⁹. Za poprawną datę wspomniany autor uważa rok 1796, tę samą datę podaje również *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*¹⁰. Z poglądem tym nie zgadza się jednakże Edmund Małachowicz, przekonując, że rok 1769 pozostaje prawdopodobną datą założenia cmentarza.

Jeżeli przyjąć tak wczesną datę powstania, to gros ówczesnych pochówków stanowiłyby niewątpliwie mogiły ziemne. Prawdopodobnie również na terenie cmentarza znajdowałyby się katakumby, jednak na obecnym etapie badań kwestia ich lokalizacji ma jedynie charakter hipotetyczny.

Przyjęcie tezy o roku 1769 oznaczałoby ponadto, że w roku 1801 nastąpiła reforma struktury cmentarza lub też założony został pierwszy cmentarz z pierwszymi pochówkami z początku maja, przy czym dokument potwierdzający przekazanie gruntu parafii datowany jest na lipiec 1801 r. Dotychczasowy cmentarz parafialny być może połączony został z cmentarzem jezuickim i zgodnie z reformami oświeceniowymi rozplanowany i rozszerzony na kilka sąsiadujących ze sobą wzgórz. Całość otoczono płotem drewnianym. Jako autora projektu założenia wskazuje się niekiedy Józefa Poussiera¹¹.

Obszar cmentarza został powiększony już w roku 1814, niedługo potem zaczęły się również pochówki poza jego obrębem, w efekcie czego wykształciła się struktura określona później mianem Nowej Rossy (1847 r.). Kolejne elementy rozbudowy zespołu to w 1920 r. cmentarz wojskowy, a później mauzoleum grobu Matki i Serce Syna (1936 r.). Na przestrzeni całego okresu funkcjonowania nekropolii wznoszono ponadto kolejne obiekty m.in. katakumby (1802–1807), murowaną kaplicę cmentarną (lata 40. XIX w.), postawioną

⁷ E. Małachowicz, *Wilno...*, s. 415–416.

⁸ M. Jackiewicz, *Wileńska Rossa...*, s. 9.

⁹ Jan ze Śliwna, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno 1856, s. 67.

¹⁰ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 9, Warszawa 1888, s. 747.

¹¹ E. Małachowicz, *Wilno...*, s. 216, 255, 268.

Il. 3. Cmentarz Na Rossie, widok na kaplicę Jeleńskich i Domek Dozorcy. Fot. A.S. Czyż.

prawdopodobnie na miejscu wcześniejszej drewnianej, murowane bramy cmentarnej i mury ogrodzenia (1820 r.). Do roku 1844 cmentarz powierzony był opiece księży misjonarzy z pobliskiego kościoła pw. Wniebowstąpienia Pańskiego, a po kasacji klasztoru przeszedł pod zarządek parafii św. Jana [il. 3].

Przygotowując projekt inwentaryzacji cmentarza na wileńskiej Rossie, postawiliśmy sobie dwa kluczowe zadania. Jednym jest przeprowadzenie kompleksowych badań nad historią wileńskiego cmentarza oraz odczytanie tej historii w szerokim kontekście kulturowym i społecznym [il. 4]. Chcemy, aby badania objęły nie tylko cmentarz Na Rossie, ale również przyczyniły się do szerszego rozpoznania środowiska rzeźbiarzy i firm kamieniarskich działających w Wilnie w wieku XIX i 1. poł. wieku XX.

Drugie zadanie to próba przygotowania nowego modelu dokumentacji badań inwentaryzacyjnych i archiwalnych w połączeniu ze wstępnym ich naukowym opracowaniem dla monografii cmentarzy. Wynikiem przeprowadzonych badań ma być wskazanie roli nekropolii wileńskiej w rozwoju kultury środkowoeuropejskiej oraz polskiej i litewskiej [il. 5]. Służyć będzie temu publikacja zawierająca katalog nagrobków i kaplic grobowych wraz z analizą krytyczną i opracowaniem proveniencji artystycznej, omówieniem historii cmentarza

Il. 4. Cmentarz Na Rossie, nagrobek Marka Sokołowskiego (zm. 1883), „słynnego europejskiego gitarzysty”. Fot. A.S. Czyż.

i znaczących postaci na nim pochowanych, symboliki oraz kulturowego funkcjonowania, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru sztuki i literatury, a także epigrafiki. Na zakończenie prac przewidziana jest również organizacja konferencji stanowiącej podsumowanie badań.

Il. 5. Cmentarz Na Rossie, fotografia nagrobna Kazimierzy Gicewiczowej (zm. 1896). Fot. A.S. Czyż.

Poza wynikiem naukowym prowadzone badania będą miały także rolę edukacyjną, staną się bowiem źródłem wiedzy o kulturze Wilna. Użyteczne okażą się także przy dalszych pracach konserwatorskich. Ponadto planowane jest stworzenie interaktywnej bazy danych obejmującej poszczególne nagrobki

i kaplice grobowe, łączącej źródła archiwalne, opis obiektów, materiał ikonograficzny oraz plan cmentarza. Baza ma być ogólnodostępna w sieci Internet.

W ramach projektu przewidziane są następujące badania szczegółowe, na które składać się mają różnorodne analizy:

1. badania archiwalne,
2. badania inwentaryzacyjne wraz z dokumentacją fotograficzną i opracowaniem planu cmentarza,
3. badania krajobrazowe,
4. badania szaty roślinnej,
5. badania nad epigrafiką inskrypcji nagrobnych,
6. badania dotyczące kulturowego funkcjonowania cmentarza, w tym nad miejscem cmentarza w literaturze polskiej i litewskiej,
7. badania dotyczące historii cmentarza i jego roli kulturowej w procesie historycznym,
8. badania historyczne dotyczące życiorysów postaci pochowanych na cmentarzu,
9. badania położenia cmentarza w topografii i krajobrazie miasta.

Zaprezentowana lista nie obejmuje, niestety, wszystkich badań, jakie należałoby przeprowadzić. Na pewno w kolejnych etapach projekt winien być uzupełniony o badania archeologiczne. Nie zostaną również w ramach projektu podjęte badania nad religijnym, turystycznym i gospodarczym aspektem funkcjonowania cmentarza.

Jeśli chodzi o wymienione wyżej zadania, to podejmując się realizacji drugiego z nich (badania inwentaryzacyjne wraz z dokumentacją fotograficzną i opracowaniem planu cmentarza), przyjęliśmy zestaw założeń wynikających zarówno z naszej praktyki badawczej, jak i obserwacji sposobów wykorzystania informacji inwentaryzacyjnych w szerszym obiegu naukowym i społecznym¹². Nie zmienia to faktu, że podstawowym celem opracowania pozostaje przygotowanie monografii cmentarza mającej być autorskim, krytycznym przedstawieniem zebranego materiału.

Przyjęliśmy założenie, że efekt wysiłku związanego z przeprowadzeniem badań wstępnych, przy jednoczesnym finansowaniu ich z pieniędzy

¹² A.S. Czyż, B. Gutowski, *Nekropolie kresowe. Skrypt dla inwentaryzatorów zabytkowych cmentarzy dawnych Kresów Wschodnich*, Warszawa 2008; A.S. Czyż, B. Gutowski, *Prace inwentaryzacyjne na cmentarzach Kresów Wschodnich – założenia metodologiczne*, „Ochrona Zabytków” 2008, t. 61, nr 1, s. 21–30; A.S. Czyż, B. Gutowski, *Cmentarze Podola – źródło do badań nad sztuką i historią*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. I, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 167–188.

publicznych, nie jest i nie może być jedynie materiałem, do którego wykorzystania prawo mają wyłącznie prowadzący badania, nie może być zatem materiałem przez nich zawłaszczonym. Choć wydawać się to może właściwie aksjomatem współczesnej nauki, to niejednokrotnie założenie takie kłóci się z praktyką. Pewnego rodzaju punktem odniesienia winna być tutaj idea szeroko wypracowana na bazie wolnego oprogramowania, ale mająca w historii nauki znacznie starsze korzenie.

Za ważny element przygotowywanej koncepcji uznaliśmy również szerokie udostępnienie materiału. Istotne były wreszcie uwarunkowania wynikające z pewnej specyfiki badań nad cmentarzami, związanej przede wszystkim z często wielowarstwowym łąčeniem informacji. W świetle powyższego obok tradycyjnej formy publikacji (wydanej drukiem lub/i udostępnionej w formie elektronicznej) za istotny element projektu uważamy opracowanie interaktywnej wersji elektronicznej planu cmentarza i połączenie z relacyjną bazą danych i serwerem WWW. Za punkt wyjścia przyjęliśmy obiekt materialny (lub wiadomość o niezachowanym obiekcie) wraz z podstawowymi informacjami o nim (imię i nazwisko zmarłego/zmarłych, lokalizacja, czas powstania). Wokół tych informacji gromadzone mają być pozostałe dane dotyczące poszczególnych obiektów [il. 6].

Odkładając w tej chwili na bok kwestie techniczne dotyczące sposobu wykonania mapy, przejdziemy do opisu jej funkcjonalności. Podkreślić trzeba, że w przypadku tak nieregularnego układu, jaki ma wileńska Rossa, zadanie to jest z jednej strony szczególnie trudne, z drugiej zaś bardzo istotne dla lokalizacji poszczególnych obiektów. Cyfrowa mapa ma stanowić podstawowy interfejs projektu, wsparty możliwością przeszukiwania bazy danych w oparciu o sporządzone indeksy oraz słowa kluczowe. Z bazy będzie można korzystać w jeszcze inny sposób – w oparciu o wyselekcjonowane typy obiektów, np. historyczne znaczenie postaci, wartość artystyczną obiektów (a więc baza nie będzie jedynie służyła automatycznemu generowaniu informacji, ale również oparta będzie na autorskich wyborach), indywidualność inskrypcji, materiał wykonania, typ obiektu, literackie odniesienia itd. Co ważne, podstawą całości ma być baza danych o charakterze relacyjnym, a informacje o charakterze historycznym i opisowym nie będą ściśle powiązane z poszczególnymi obiektami, a jedynie generowane z bazy w oparciu o szczegółowe zapytania użytkownika. Przyjmujemy również, że będzie można w dużym stopniu wybierać tylko te informacje przypisane i nieprzypisane do obiektu, które będą przeglądajacemu potrzebne, np. będzie chciał otrzymywać dane o czasie powstania i informacje historyczne o pochowanej osobie oraz o odniesieniach literackich, ale

Il. 6. Cmentarz Na Rossie, grobowiec Weroniki Korwin Milewskiej (zm. 1894). Fot. A.S. Czyż.

nie będą go ciekawiły dane dotyczące opisu nagrobka, jego ikonograficznych przedstawień czy danych technicznych. Powinno to zapewnić większą przejrzystość prezentowanego materiału.

Po wpisaniu zapytania do bazy użytkownik powinien dostawać jednocześnie listę obiektów oraz zaznaczone obiekty odpowiadające kryteriom jego zapytania na mapie. W efekcie otrzyma informację o np. wszystkich obiektach, które mają literacki charakter inskrypcji (przyjmując tutaj, że są to inskrypcje, które wykraczają poza informacje o osobie pochowanej, datach jej życia, miejscu urodzenia i śmierci oraz typowej formuły nagrobnej) i które upamiętniają osoby urodzone np. na obszarze współczesnej Litwy albo w konkretnym miejscu (Wilno, Warszawa itd.). Można będzie wyszukać obiekty poddane konserwacji i takie, w przypadku których przeprowadzenie prac konserwatorskich uznane zostało przez inwentaryzatorów za szczególnie pilne.

Pamiętając o tym, że – jak wspomnieliśmy – nie uda się w ramach projektu przeprowadzić wszystkich badań, którym powinna zostać poddana nekropolia taka jak wileńska Rossa (np. badania archeologiczne, religijne itd.), chcemy zaznaczyć, że struktura bazy będzie zakładać możliwość jej dalszego rozbudowywania

o nowe badania, nowe publikacje itd. Osobnym problemem jest kwestia dalszego funkcjonowania bazy, w tym problem jej finansowania po zakończeniu projektu. Być może powinna ona znaleźć oparcie instytucjonalne w jednostce, która zapewni jej dalszy rozwój (ośrodek badawczy, ośrodek muzealny, ministerstwo).

Podsumowując, zaplanowane przez nas prace badawcze obejmują: dokumentację, digitalizację, opracowanie naukowe i katalogowe cmentarza Na Rossie w Wilnie, w tym zebranie i opublikowanie materiałów źródłowych oraz wyników prac inwentaryzacyjnych poszerzonych o analizę formalną, rys historyczny i krytyczny. Wieloaspektowe, kompleksowe przebadanie cmentarza ma zaowocować określeniem jego znaczenia w kulturze i sztuce obszaru Europy Środkowo-Wschodniej oraz w sztuce polskiej i litewskiej. Przeanalizowana zostanie forma i treść cmentarza w kontekście miejsca i w perspektywie historyczno-społecznej. Zależy nam na ukazaniu cmentarza wileńskiego jako ważnego obszaru kultury zarówno w wymiarze historycznym, jak i symbolicznym, literackim, artystycznym, społecznym.

Summary

Multicultural Rossa – issues and perspectives in research

In 2012, thanks to financial support from the National Program for Development of the Humanities of the Ministry of Science and Higher Education, we are commencing work on the project “The Cemetery at Rossa in Wilno. Inventorization, historical and linguistic studies.” Its primary purpose is to conduct basic research, including inventorying, archival searches, analysis of the landscape and vegetation, and linguistic analysis of the inscriptions. In addition, detailed interdisciplinary studies will be conducted on the role of Rossa Cemetery in the culture of Central-Eastern Europe.

It is surprising that the cemetery in Wilno has so far not been the subject of full inventorization research which is essential for revealing various perspectives on the site’s multi-faceted role in the culture and history of the region known as Central-Eastern Europe. First of all from a local perspective, as an element of the history of Wilno, former capital of the Grand Duchy of Lithuania and also the point of contact of Polish, Lithuanian, Belarusian, Russian, Karaite, Jewish and German cultures, and also as an impetus for research into the cultural identity of the region. Further, from the perspective of the history of Rossa as a national necropolis and a site important on the cultural map in the realm of art and literature. And finally, in the physical aspects of the site, as it relates to nature, the landscape and esthetics.

Certainly the charm of the landscape of the cemetery, the natural wonders in which human remains were entombed, became part of the identity of Rossa. This necropolis once was part of a chain of cemeteries surrounding historical Wilno. The cemetery, located on exceptionally picturesque rugged terrain, is divided into two main parts – old and new – located on the hills and in the valley. The conditions of the terrain determine a free-form layout, somewhat at odds with the regularity of a small military cemetery with graves of soldiers from the Soviet-Polish War of 1919–1920 and from 1939–1944, and the resting place of the heart of Marshal Józef Piłsudski. All of this together contributed to the creation of cemetery as symbol.

Rossa in Wilno presents researches with many challenges – certainly not all of them can be addressed in the course of this project. That would require not only inventorization and archival studies, but also archeological ones. There are uncertainties about the very name of the place and the time of establishing the cemetery, because the scientific and popular literature cites various dates, beginning with a not clearly specified Jesuit burial in the 17th century, up to 1801.

In preparing the project of inventorying the Rossa cemetery, we set ourselves two key tasks. The first is to conduct comprehensive research into the history of the cemetery, considered in a broad cultural and social context. We wish our research to cover not only the Rossa Cemetery itself, but to gain a broader knowledge of the milieu of sculptors and stoneworking firms active in Wilno in the 19th and first half of the 20th century. The second task is an attempt to establish a new model of documenting inventorization and archival studies, with an initial scientific analysis useful for preparing monographs on cemeteries. The outcome of the research is to be an indication of the role of the necropolis in Wilno in the development of the cultures of Central-Eastern Europe and of Poland and Lithuania. This will be accomplished by a publication containing a catalogue of gravestones and funerary chapels, along with a critical analysis and study of artistic provenance, presentation of the history of the cemetery and of the prominent personages buried there, of symbolism and cultural functioning, with emphasis on art and literature, also taking into account epigraphy. At the end of the project we expect to organize a conference to present a summary of the research. Besides the scientific results, the studies will also have an educational role, as a source of knowledge about the culture of Wilno. The outcome of the research will be useful in subsequent conservational work. In addition, there are plans to create an interactive database covering individual gravestones and chapels, providing archival sources, descriptions of the objects, iconographic materials and a map of the cemetery. The database is to be generally accessible via the Internet.

Translated by Thaddeus Mirecki